CLĂDIREA FOSTEI ŞCOLI EPARHIALE POLONEZE A BISERICII ROMANO-CATOLICE DIN CHIŞINĂU. ASPECTE ISTORICO-ARHITECTURALE[1]

The former polish diocesan school's building of the roman catholic church in Chisinau. Historical-architectural aspects

Mariana ŞLAPAC
Membru corespondent al AȘM, doctor habilitat în studiul artelor
Universitatea de Stat din Moldova
member correspondent of the Academy of Sciences of Moldova
doctor habilitat of arts, State University of Moldova
E-mail: maslapac@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0904-1610

CZU:726.59(478-25):37(091)
10.5281/zenodo.7129312

Alla CEASTINA
Doctor în studiul artelor şi culturologie, Universitatea de Stat din Moldova
doctor of arts and culturology, State University of Moldova
E-mail: chastinalla@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7288-1252

Summary. The building's plan of the Polish diocesan school of the Roman Catholic Church in Chisinau developed by the architect S. P. Zalevsky was approved in 1900. The construction of the edifice was started in 1901 according to the initiative of the Council of the Roman Catholic Church. The author of the project applied the principle of corridors when all the classes and rooms of the school were entered from a passage located closer to the courtyard. As for the main facade, the rhythm of the windows is interrupted in two avant-corps with frontons and pilasters. In the upper part of the building there is a frieze with small raised squares protruding from the outside of the border. The same geometric motif with rows of squares or raised rectangles repeated on the decoration of the frontons and the sill plates under the windows. On the frontons there were original wooden elements such as beautifully crafted straps and consoles, which reminded some extent of traditional Polish architecture.

During the exploitation, several changes occurred in the volume and exterior appearance of the historical building. Today the former Polish diocesan school's edifice requires reconstruction works to strengthen the resistance structure, as well as the restoration according to scientific principles.

Keywords: Chisinau, Polish diocesan school, Roman Catholic Church, architecture, project, fronton, restoration

În anul 1900, Societatea pentru ajutorarea săracilor „Dobrocinost" („Bunătatea") și Consiliul bisericii romano-catolice din Chișinău au încheiat un acord privind închirierea pe termen lung a terenului ce aparţinea bisericii în vederea construcţiei unei școli eparhiale de șapte ani. Tot atunci, a fost aprobat planul clădirii, elaborat gratis de arhitectul S.P. Zalevski[2]. Ulterior, acest arhitect făcea parte din Societatea Amatorilor de Artă din Basarabia, ai cărei fondatori au fost V. Blinov, V. Ocușco, M. Berezovchi, N. Gumalic, P. Piscariov, Eugenia Maleşevschi, V. Tarasov, G. Şah, A. Climaşevschi ș.a.

[1] Articol elaborat în cadrul Programului de stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii oraşelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii*.

[2] Евгения Рыбалко, *Заметки об истории застройки вокруг Кишиневского костела*, in: „Analecta catholica", I, Chișinău: Tipografia Reclama, 2005, p. 162

Printre enoriaşii bisericii romano-catolice din Chişinău predominau polonezii catolici. „De regulă, în Basarabia, polonezii obţineau o poziţie socială înaltă. Majoritatea din ei se ocupau de antreprenoriat privat. Peste 10% deţineau funcţii de funcţionari, 20% aveau afaceri propriii, 15% activau în agricultură, 1,5% au devenit latifundiari (moşieri), 2% erau arendatori, 6% practicau comerţul şi meşteşugurile, 20% erau persoane cu profesii nedeterminate, 6% erau administratori de moşii... În judeţele Chişinău, Belgorod, Ismail, Bender populaţia era preponderent urbană şi activa în instituţii orăşeneşti”[3].

Construcţia şcolii poloneze din Chişinău a fost începută în anul 1901 la iniţiativa Consiliului bisericii romano-catolice. La realizarea construcţiei a contribuit, în mare măsură, Josef (Iosif) Alois Kessler, rectorul bisericii romano-catolice din Chişinău în anii 1899–1903. Filantropul A.I. Balinski a asigurat şantierul cu piatră locală de calcar (cotileţ), care se dobândea la Goian, în propria sa carieră, iar Ksawery Mianowski a donat 300 de volume de cărţi pentru bibliotecă[4]. Sfinţirea edificiului de învăţământ a avut loc la 26 septembrie 1901. Peste un an aici învăţau 90 de elevi[5].

Şcoala poloneză era situată în cartierul urban, mărginit de strada centrală Alexandru (astăzi bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt) şi străzile M. Golenişcev-Kutuzov (astăzi str. Sfatul Ţării), C. Şmidt (astăzi str. Mitropolit Dosoftei) şi Buiucani (astăzi str. Maria Cebotari). În acelaşi cartier se găseau biserica romano-catolică, decanatul, biserica luterană, şcoala luterană şi conacul familiei Krupenski.

Ulterior, şcoala poloneză a necesitat extindere în suprafaţă. Planul şi devizul de cheltuieli au fost realizate de inginerul gubernial Piotr Poluianski. Reconstrucţia şcolii a avut loc între anii 1905 şi 1906, constând în alăturarea clădirii iniţiale a încăperilor bibliotecii, sălii de lectură şi clubului. În 1908, clădirea a fost asigurată cu curent electric[6]. Tot atunci au apărut podele cu pardoseli din parchet. Societatea polonezilor „Adam Mickiewicz” închiria din când în când sala şcolii pentru organizarea adunărilor comunităţii poloneze sau seratelor de caritate.

Fig. 1. Clădirea fostei şcoli poloneze, anii ’80 ai sec. XX (după B. Gangal et al.).
Fig. 2. Clădirea fostei şcoli poloneze, anii ’80 ai sec. XX (după E. Râbalco).

[3] Василий Казимирович, *Страницы истории поляков в Молдавии*, in: „Русин”, 206, nr. 4 (6), p. 185.
[4] *Op. cit.*
[5] Василий Казимирович, *Op. cit*., p. 186.
[6] Materialele Secţiei de studiere a monumentelor a Institutului Studiul Artelor al AŞM.

Istoricul de artă Eugenia Râbalco oferă următoarea descriere a obiectivului: „Arhitectura clădirii școlii cu plan în formă de litera alfabetului chirilic „Г" reprezintă tipul de construcţie cu caracter educațional de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Planimetria se bazează pe sistemul de coridoare. Compoziția fațadei dinspre stradă propune o soluție axială simetrică cu două rezalite, păstrând elemente ale unor structuri din lemn, care îndeplinesc concomitent funcția de decor"[7].

O altă descriere a edificiului este inclusă în albumul „Centrul istoric al Chişinăului la începutul secolului al XXI-lea. Repertoriul monumentelor de arhitectură" şi în site-ul www.monument.sit.md: „Arhitectura reflectă tipul arhitectural al edificiilor de instruire publică, cu influenţe ale arhitecturii naţionale poloneze, manifestate mai ales în detaliile tectonice din lemn… Este o clădire ridicată într-un nivel, cu planul unghiular, cu latura alungită aliniată străzii Sfatul Ţării. O latură este orientată spre curte, care făcea corp comun cu grădina bisericii romano-catolice... Clasele se aflau de o parte a unui coridor care străbătea întreaga clădire (azi planul este modificat). Faţada principală are o compoziţie simetrică cu două rezalite, încununate cu frontoane triunghiulare. Detaliile de susţinere a streşinii largi din lemn: capetele căpriorilor, consolele şi chinga frontoanelor, au un aspect decorativ"[8].

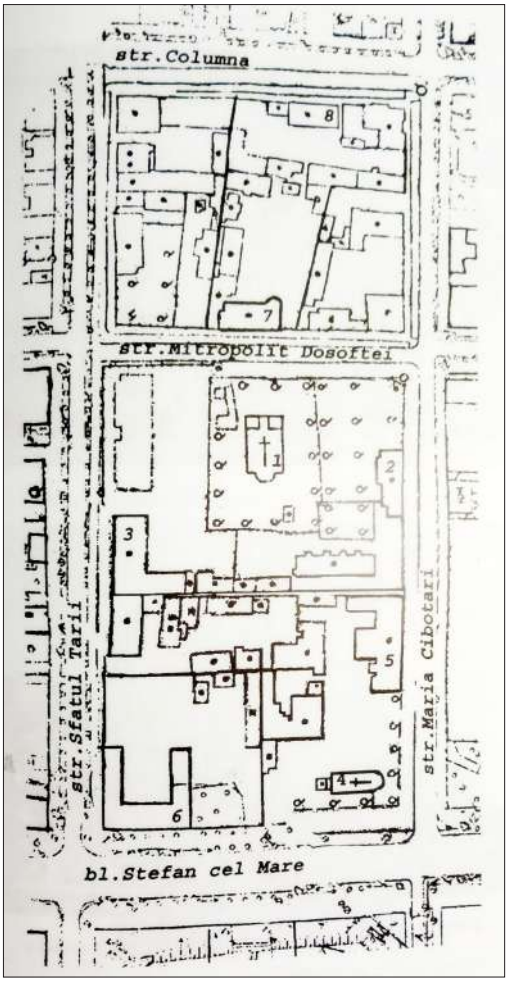

Fig. 3. Planul de situaţie a cartierului, 1945 (după E. Râbalco):
1) Biserica romano-catolică. Decanatul.
2) Școala poloneză.
3) Biserica luterană.
4) Școala luterană.
5) Conacul familiei Krupenski.

[7] Евгения Рыбалко*, Op. cit*., p. 162.

[8] Boris Gangal et al., *Centrul istoric al Chişinăului la începutul secolului al XXI-lea. Repertoriul monumentelor de arhitectură*, Chișinău: Editura ARC, 2010, p. 416; http://www.monument.sit.md/sfatul-tarii/26/ (consultat 19.06.2022).

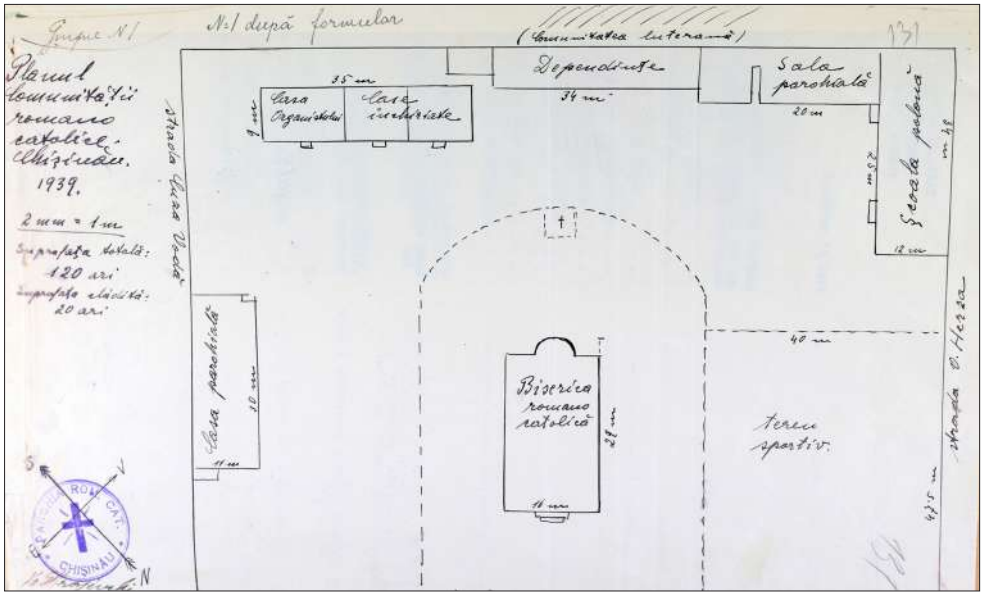

Fig. 4. Planul imobilelor comunității romano-catolice din Chișinău, 1939 (ANA, DGAN).

Într-adevăr, edificiul de pe str. M. Golenișcev-Kutuzov (astăzi str. Sfatul Țării nr. 26), poate fi inclus în grupul clădirilor destinate instituțiilor de învățământ de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Amplasamentul la colțul străzilor a determinat forma edificiului monoetajat, volumul mai lung fiind situat pe str. M. Golenișcev-Kutuzov. Autorul proiectului a aplicat principiul coridoarelor – în toate clasele și încăperile școlii se intra dintr-un coridor situat mai aproape de curte. Accesul se realiza de asemenea din curte. Fațada principală a edificiului se caracterizează prin simetrie. Ritmul ferestrelor este întrerupt în două locuri de rezalite cu frontoane și pilaștri. În partea superioară a clădirii se află o friză cu mici pătrate reliefate ieșite în exteriorul frizei. Același motiv geometric cu șiruri din pătrate sau dreptunghiuri reliefate se repetă pe decorul frontoanelor și pe plăcile de pervaz sub ferestre. Îl întâlnim frecvent la acea vreme în programe de arhitectură eclectică. De asupra ferestrelor se află elemente decorative în formă de trapeze alungite. Un soclu de piatră confirmă trăinicia întregii clădiri. Pe frontoane au existat elemente originale din lemn – chingi și console frumos lucrate, care aminteau într-o măsură oarecare de arhitectura tradițională poloneză. Sub streașina acoperișului se vedeau capetele căpriorilor de lemn. Friza, pilaștrii, decorul frontoanelor, trapezele deasupra ferestrelor și plăcile de pervaz erau vopsite cu culoarea albă, iar fundalul propunea una din culori caracteristice pentru arhitectura urbană a Imperiului Rus – culori pastel fine cu o cantitate mare de alb ș.a. În secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea culorile pentru obiectivele arhitecturale din Imperiului Rus erau reglementate de cadru legislativ, în special de Statutul de Construcție. Fațadele laterale și posterioare ale clădirii școlii poloneze erau mult mai modeste. Teritoriul edificiului de învățământ se mărginea cu grădina bisericii.

Motive decorative asemănătoare găsim într-un bloc al vechiului spital din orașul Chilia – practic aceleași trapeze deasupra ferestrelor, pilaștri cu soclu, dar fără capitel, precum și frontoane cu decor geometric, având pătrate reliefate de diferite dimensiuni.

Astăzi imobilul reprezintă o construcție cu parter, având parțial și etaj. Blocului principal i se alătură sala originară, o anexă cu un nivel și o altă anexă cu două niveluri, ambele edificate mai târziu. Pereții portanți și autoportanți din blocuri mici de calcar, cărămidă și piatră spartă au o grosime de 0,4-0,7 m, iar pereții despărțitori executați din cărămidă – 0,12 m. La construcția fundațiilor a fost utilizată piatra spartă. Acoperișul în câteva ape, de tip șarpantă, are cerdac, iar învelitoarea este din țiglă metalică pe astereală din lemn.

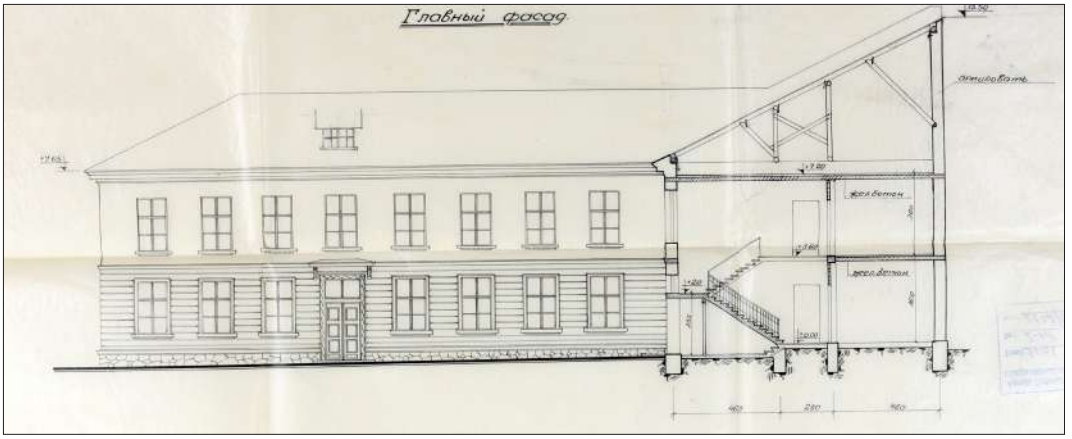

Fig. 5. Faţada principală a clădirii Secţiei de prelucrare a peliculei, noiembrie 1952. Proiect de reconstrucţie (ANA, DGAN).

În Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Direcția Generală Arhiva Națională (DGAN) sunt depozitate materiale privind imobilele aflate în posesia parohiei romano-catolice din Chișinău în perioada interbelică. Astfel, în procesul-verbal din 8 septembrie 1939 al Comisiunii de revizuire a lucrărilor preliminare de inventarierea bunurilor imobiliare în raza municipiului Chișinău[9] se menționa: „Noi, general A. Marinescu, ajutor de primar, inginer Gh. Buciuşcanu, şef al Serviciului Tehnic municipal, A. Dragan, secretar general la Primăria municipiului Chişinău, lucrând în baza deciziei nr. 500/1939 a domnului primar al municipiului Chişinău, în unire cu domnul Gh. Bănescu, subdirector delegat al Ţinutului Nistru în baza adresei nr. 14745/1939 şi V. Cicanci, administrator financiar delegat al Ministerului de Finanţe, prin adresa nr. 813/1939 a Inspectoratului General de Finanţe Chişinău, formând Comisiunea de revizuire a lucrărilor preliminare întocmite de comisiunea specială cu privire la bunurile imobiliare ce aparţin parohiei romano-catolice în oraşul Chişinău, conform instrucţiunilor prevăzute..., procedând la verificarea lucrărilor în chestiune şi transpotându-ne la imobilele din str. Cuza Vodă, nr. 45; str. Carol Smidt, str. V. Herza, nr. 6; str. Milistiu, nr. 31 (cimitir); str. Drumul Hânceştilor, nr. 4... am constatat exactitatea răspunsurilor date în formular...”. Aici figurează şi clădirea şcolii poloneze – adresa edificiului este str. V. Herza nr. 6.

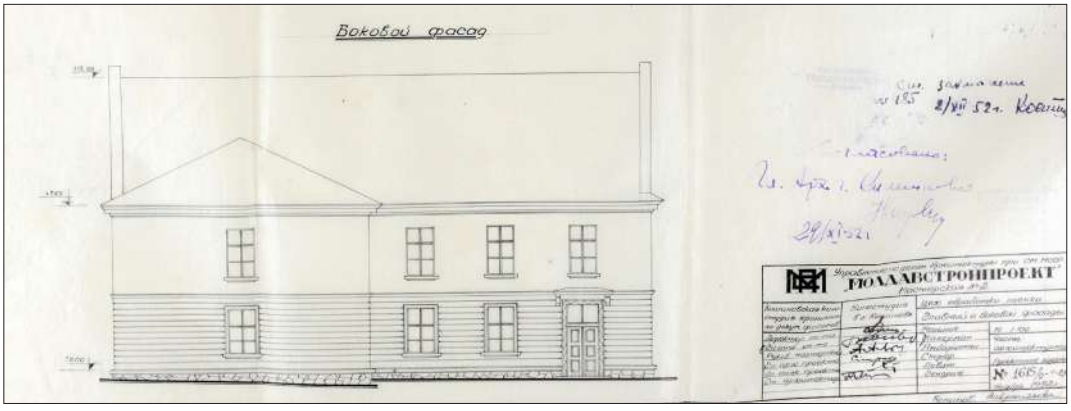

Fig. 6. Faţada laterală a clădirii Secţiei de prelucrare a peliculei, noiembrie 1952. Proiect de reconstrucţie (ANA, DGAN).

[9] ANA, DGAN, F. 1404, inv. 2, d. 5.

Fig. 7. Faţada principală a clădirii fostei şcoli poloneze astăzi. Fragment (după N. Boşneaga).

Planul imobilelor comunităţii romano-catolice din Chişinău a fost elaborat în anul 1939[10]. În documentul grafic apare cartierul mărginit de străzile Cuza Vodă, V. Herza (astăzi str. Sfatul Ţării) şi Carol Smidt (astăzi str. Mitropolit Dosoftei). În interiorul cartierului sunt plasate casa parohială şi clădirea comunităţii (11×30 m), casa organistului ataşată la o casă închiriată (9×35 m), dependinţele (cu o lungime de 3 m), sala parohială (cu o lungime de 20 m), şcoala poloneză (12×34 m), biserica romano-catolică (16×29 m). Pe plan este reprezentat un teren sportiv cu suprafaţa de 40×47,5 m.

Şcoala poloneză figurează în „Memoriu privitor la inventarierea averii imobile, proprietatea bisericii romano-catolice", întocmit la 7 septembrie 1939 de Comisiunea de inventariere a bunurilor imobiliare aflate în proprietatea bisericii romano-catolice din Chişinău[11]. Documentul este semnat de A. Dragan. Un alt proces-verbal, întocmit la 23 iunie 1939, propune acelaşi conţinut ca şi procesul-verbal din 7 septembrie 1939[12].

Într-un document întocmit la 10 ianuarie 1939 pentru inspectorul regional de poliţie se menţionează: „Şcoala primară mixtă particulară polonă, cu drept de publicitate, existând încă de pe timpul dominaţiei ruse, îşi are sediul pe str. Vladimir Herza, nr. 6 şi se află sub direcţia Domnului Biscup Roman, de origine polonez... În prezent şcoala are 4 clase primare şi este frecventată de 67 de copii de ambele sexe, numai poloni. Este întreţinută din cotizaţiile lunare obligatorii de câte 50-100 lei, plătite de elevi, donaţiunea din partea coloniei polone locale şi mai ales din atributul parohiei poloneze. Lecţiile se predau în proporţie de 2/3 în limba română şi 1/3 în limba polonă. Şcoala are 4 învăţători: Biscup Roman, director, Biscup Hedviga, soţia sa, Vancovschi Florentina şi Gherasim Maria, romînca, pentru limba română. Se observă că deşi lecţiile se predau mai mult în româneşte, limba care predomină în şcoală este limba polonă"[13]. Şcoala eparhială poloneză a funcţionat până în anul 1940.

Următorul set de materiale descoperite în Agenţia Naţională a Arhivelor aparţine perioadei sovietice. Documentele datează în anul 1952. Atunci clădirea fostei şcoli eparhiale poloneze

[10] ANA, DGAN, F. 1404, inv. 2, d. 5.
[11] ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 5, f. 104.
[12] ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 5, f. 107.
[13] ANA, DGAN, F. 679, inv. 1, d. 5418, f. 48.

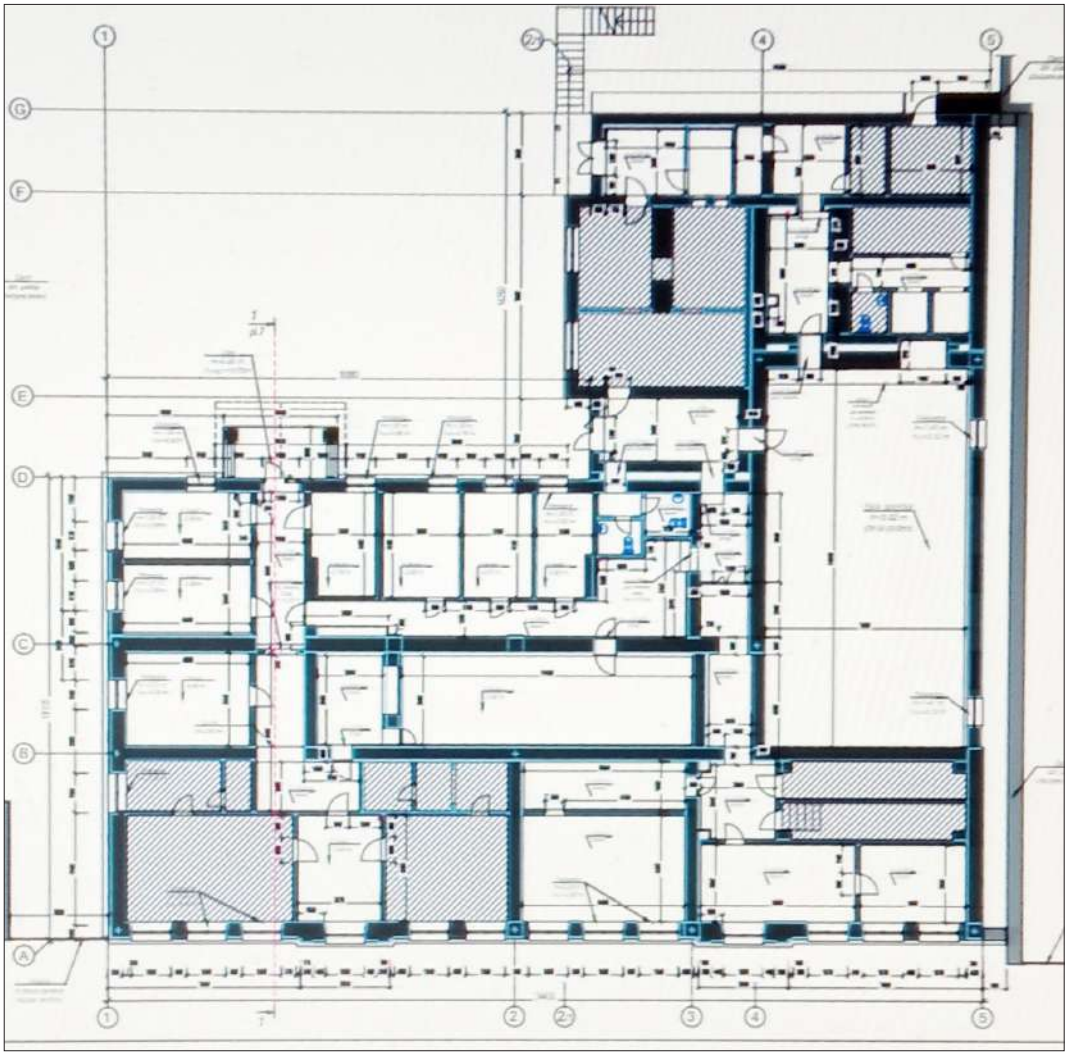

Fig. 8. Planul actual al parterului clădirii fostei școli poloneze (după N. Boșneaga).

urma să-şi modifece destinaţia, fiind reprofilată în studioul de filme documentare din Chişinău. Anume în baza acestui studiou s-a constituit mai târziu renumitul studiou „Moldova film".

În Decizia la tema de proiectare privind reconstrucţia şi reamenajarea studioului de filme documentare din oraşul Chişinău, întocmită la Moscova pe data de 21 august 1952[14], se menţionează că Direcţia de producere a filmelor documentare din URSS a examinat, în general, tema de proiectare referitor la clădirea de pe str. Miciurin nr. 26 (astăzi str. Sfatul Ţării nr. 26) şi recomandă de a exclude din devizul de cheltuieli costul utilajului în suma de 108,9 mii de ruble; de a include în compartimentul „Amenajarea teritoriului" două veceuri şi un sarai; de a aproba suma totală de 265,6 mii de ruble; la proiectarea cazangeriei de a avea în vedere conectarea laboratorului de cinema; de a exclude căptuşirea sălii cu catifea, utilizând alte materiale mai puţin costisitoare ş.a. Documentul în cauză a fost semnat de şeful Direcţiei de producere a filmelor documentare A. Lebedev şi coordonat de reprezentantul Direcţiei Tehnice a Ministerului Cinematografiei din URSS Ia. Liseanski.

[14] ANA, DGAN, F. 3095, inv. 2-нт, d. 2598, f. 1.

În acelaşi set de documente sunt incluse releveele clădirii Secţiei de prelucrare a peliculei, elaborate în noiembrie 1952[15]. Printre autorii proiectului figurează directorul Institutului „Moldavtostroiproiect" B. Malerman, inginerul-şef Agasi Ambarţumean, arhitectul-şef Rozalia (Etti-Roza) Spirer ş.a. Proiectul prezintă o variantă de reconstrucţie a clădirii. Edificiul reconstruit dispune de două niveluri. Pe desen sunt arătate faţada posterioară cu o secţiune şi faţada laterală. Însă această variantă nu a fost realizată. Totuşi, soluţia finală de reconstrucţie a clădirii fostei şcoli poloneze prevedea efectuarea unor modificări constructive. Astfel au apărut spaţii noi, iar multe încăperi vechi, inclusiv şi sala pentru manifestări au rămas fără decor plastic.

Pe parcursul exploatării, au survenit şi alte schimbări în volumetria şi aspectul exteror al edificiului istoric. Clădirea a fost extinsă în plan. În anul 2005 a avut loc renovarea faţadelor şi reconstrucţia acoperişului. Printre elaboratorii proiectului de execuţie se numără specialiştii Institutului „Urbanproiect", arhitectul-şef proiect Dmitri Kozlov şi inginerul-şef proiect Vladimir Vorobiov.

Actualmente clădirea fostei şcoli eparhiale poloneze a bisericii romano-catolice „Providenţa Divină" din Chișinău este un monument de arhitectură de însemnătate locală ocrotit de stat şi sediul Serviciului de Protecţie şi Pază de Stat. Pe faţada principală a edificiului nu se mai văd detaliile tectonice din lemn care împodobeau odinioară frontoanele şi constituiau accentele vizuale ale clădirii. Au dispărut fără urmă şi capetele căpriorilor din lemn. Sub streaşina acoperişului a apărut o fâşie îmbrăcată cu lambriu din plastic (aşa-numita „vagonka") de culoare albă. O serie de intervenţii constructive neîntemeiate au adus daune monumentului de arhitectură.

Astăzi atât în exteriorul clădirii, cât şi interiorul acesteia există fisuri în locurile de joncţiune a construcţiei originare cu anexele alăturate ulterior, precum şi pe suprafaţa pereţilor portanţi, longitudinali şi transversali. În diferite locuri se pot observa desprinderi de tencuială. Planşeul deasupra sălii şi osatura lemnoasă a acoperişului blocului de bază se află în stare proastă.

Clădirea fostei şcoli eparhiale poloneze a bisericii romano-catolice „Providenţa Divină" din Chișinău necesită lucrări de consolidare a structurii de rezistenţă, precum şi o restaurare conform principiilor ştiinţifice.

[15] ANA, DGAN, F. 3095, inv. 2-нт, d. 2598.